

Haitjema verbergt overigens zijn visie op de D niet. Inzake het vraagstuk van de verhouding tussen algemene en plaatselijke kerk sluit hij zich aan bij het standpunt van Kleyn (275) en hij stemt in met de kritiek van Hoedemaker op de D (276; vgl. 296-304). Maar zijn beoordeling streeft naar objectiviteit of, zoals hij het zelf zegt, naar 'zuiver . . . verstaan' (249).

Hij trekt de zuiverheid van Kuypers bedoelingen niet in twijfel. Als zijn voornaamste drijfveer noemt hij 'ongeveinsd kerkidealisme' (243). Alleen in de kwestie van de kerkelijke goederen spreekt hij over 'de kwade schijn', dat Kuyper die 'met alle geweld' in het bezit wilde houden voor de dolerenden (254). Hij ontkent wat Kuyper verweten is aan 'komplotvorming met allerlei revolutionaire geheimzinnigheden' en typeert zijn streven en handelen als strategisch, waarbij hij tot de slotsom komt dat de D 'meer "gemaakt" is dan "geboren" uit reactie tegenover de droeve ingezonkenheid en verbastering van het hervormd-kerkelijk leven' (244). Haitjema heeft als eerste het bewijs geleverd, dat een hervormde visie op de D niet in de weg hoeft te staan aan goede geschiedschrijving van de D.

Een bijdrage daartoe leverde Haitjema al eerder in zijn artikel 'De Vrije Universiteit en de Nederl. Hervormde Kerk', *Kerk en Theologie*, 7 (1956) 4-15. Ter zake van de relatie tussen de VU en de D is nog nader onderzoek nodig. Er is veel over beweerd, maar duidelijke conclusies ontbreken nog. Het zou in verband daarmee interessant zijn door middel van een steekproef na te gaan in hoeverre de leden en de begunstigers van de Vereniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag bij de D betrokken zijn geweest en ook welke weerslag de D heeft gehad op het bestand van leden en begunstigers. J. van der Zouwen, *De gereformeerden en de Vrije Universiteit. Sociologisch onderzoek naar inhoud en ontwikkeling van de relatie tussen een instelling en haar recruteringsveld voor steunverlening*, Alphen aan den Rijn 1970, geeft met betrekking tot het tweede alleen de algemene uitspraak dat 'vele leden van de vereniging bedankten' (77).

Tien jaar na het boek van Haitjema verscheen A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795. Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*, Kampen 1974 (tweede druk 1981). Daarin heeft de schrijver een nauwkeurige beschrijving van de D en haar achtergronden gegeven. Het is opvallend dat het hoofdstuk over de D niet zoals dat over de Afscheiding wordt ingeleid door een paragraaf waarin wordt uiteengezet hoe de D ge-